

Razvoj struktur v srednjeveških rokopisnih vezavah

JEDERT VODOPIVEC

Uvod

Precejšen del srednjeveškega rokopisnega gradiva, ki ga hranijo arhivi in knjižnice, je nastal v obliki kodeksa, to je v obliki vezane knjige, ki je kompleksen, tridimenzionalen objekt z mnogoštevilnimi prvinami, mnogo več kot samo skupina listov, povezanih v hrbtnem delu in zaščitena s platnico.

Čeprav je pozornost strokovne in laične javnosti najpogosteje osredotočena na knjižni blok, ki zaradi dragocenosti svojega nosilca - pergamenta ali papirja - in zaradi dragocenosti svoje naloge - da ohrani zapis, sporočilo - ponavadi zasenči vse drugo, je srednjeveška knjiga mogla ohraniti svojo vsebino pogosto prav zaradi tega, ker je knjižni blok bil povezan in zavarovan s knjižno vezavo.

Dragocene okrašene platnice so bile zaradi uporabljenih žlahtnih kovin, dragega kamenja, slonove kosti, prefinjene izdelave, ikonografskih motivov, že od nekdaj predmet zanimanja in razprav, šele v zadnjem času pa se je strokovna pozornost obrnila tudi k vezavam, v kakršne so najpogosteje odete srednjeveške knjige.

Te na videz standardne in za nevesče oko komaj kaj različne vezave, so zgovorne priče kulturnega nivoja dobe in okolja v katerem so nastale.

Za srednjeveško knjigo je značilno predvsem sozvočje med tehniko izdelave, strukturnimi elementi in uporabljenimi materiali, kar je pripomoglo zlasti k trpežnosti in praktičnosti knjige v obliki kodeksa. Spremembe, ki so se na materialni podobi knjige pojavile po iznajdbi tiska, so večinoma poenostavitve, ki so knjigi dale privlačnejšo zunanjo podobo, ji pa zato praviloma zmanjšale praktičnost in trpežnost med uporabo.

Za raziskavo o razvoju struktur v vezavah srednjeveških rokopisov sem se odločila predvsem zato, ker je to področje v Sloveniji še povsem neraziskano in ker je poznavanje zgradbe in zgodovinskega razvoja struktur in materialov v starejši knjigi eden od osnovnih pogojev za uspešno konservatorsko-restavratorsko delo tudi na področju novejših knjižnih vezav.

Z nalogo sem poizkusila predstaviti oris zgodovinskega razvoja posameznih struktur in tehnik vezanja od najstarejših spomenikov do konca 15. stol. v Zahodni Evropi in poiskati vzporednice na slovenskih tleh ter sintetizno predstaviti posamezne strukture, tehnike vezanja in materiale na ohranjenih slovenskih srednje-

veških kodeksih.

Temelj raziskave predstavlja popis ohranjenih srednjeveških knjigoveških spomenikov, ki vključuje razvid vseh ugotovljivih podatkov, skice, grafične odtise in fotografije, poleg tega pa raziskava vključuje tudi terminološki slovar specifičnih strokovnih izrazov v povezavi z vezavo kot segmentom knjige.

Pregled stanja v slovenskih javnih zbirkah

Glavnina slovenskih srednjeveških rokopisov so kodeksi, ki pripadajo zahodnoevropski, t. i. latinski kulturi in so nastali na Slovenskem ali bili del fonda slovenskih srednjeveških knjižnic oz. arhivov. Evidentiranih je skupno 361 kodeksov, od katerih je 179 vezanih v trde platnice in imajo t. i. trde vezave in 182 vezanih v mehke platnice in imajo t. i. mehke vezave. Poleg teh je danes v naši zbirki še 5 glagolskih in 8 cirilskih kodeksov, ki so prišli k nam v sklopu Kopitarjeve in Zoisove zapuščine ob koncu 18. stol.¹

Večina srednjeveških kodeksov je danes hranjenih v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, Škofijskem arhivu Maribor, Pokrajinskem arhivu Koper - Enota Piran in Nadškofijskem arhivu v Ljubljani. Poleg teh ustanov hranijo manjše fonde še Frančiškanski samostan v Ljubljani, Frančiškanski samostan v Novem Mestu, Arhiv Republike Slovenije, Stolni arhiv Koper, Semeniška knjižnica Ljubljana, Pokrajinski arhiv v Mariboru in Univerzitetna knjižnica v Mariboru.

Večina kodeksov (159 enot), vezanih v trde platnice, je popisana v Kos-Staletovem popisu iz leta 1931. Ta popis pa ne zajema arhivskih vezanih rokopisov (npr. vicedomske, notarske knjige, urbariji in statuti) ter knjižnic in arhivov primorskega dela Slovenije, ki je bil takrat pod italijansko zasedbo. To gradivo je evidentirano v inventarjih posameznih ustanov, in sicer:

*V Pokrajinskem arhivu Koper je v starem piranskem arhivu 182 kodeksov, ki so vezani v mehke platnice in predstavljajo v Sloveniji najbogatejšo zbirko t. i. mehkih vezav; poleg tega hranijo še 8 kodeksov, vezanih v trde platnice, ki pa so vsi prevezani ali restavrirani.

Od starega koprškega arhiva je žal ostal le popis F. Majerja iz leta 1904. Gradivo je bilo med drugo svetovno vojno odpeljano v Italijo. Danes je še vedno v zabojnikih v prtiličnih prostorih beneške knjižnice Marciane in čaka na

¹ Zakladi NUK, 1982, str. 18.

razrešitev dogovorov o sukcesiji med Italijo in bivšo Jugoslavijo oz. danes Slovenijo.²

*V Arhivu Republike Slovenije hranimo danes poleg dveh kodeksov, ki sta vključena v Kos-Steletov popis (št. 79 in št. 80), še 7 kodeksov, vezanih v trde platnice, in en evidentiran kodeks z mehkiimi platnicami. V izvirni vezavi je danes le urbar v mehki vezavi.

*V Stolnem arhivu Koper hranijo 4 srednjeveške kodekse, vezane v trde platnice, od katerih je samo eden v delno izvirnem stanju, vsi ostali so prevezani.

*V Nadškofjskem arhivu hranijo poleg tistih, ki so vključeni v Kos-Steletov popis, še 3 kodekse: NŠAL Ms 25, NŠAL Ms 27 in gornjegrajski urbar iz leta 1426.

Med ustanovami, zajetimi v Kos-Steletovem popisu, ki hranijo rokopise z izvirnimi vezavami, so:

*Škofjski arhiv Maribor, ki ima vseh 49 kodeksov v srednjeveški vezavi, med njimi sta 2 vezana v mehki vezavi.

*Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani hrani 78 kodeksov, od katerih je 31 v srednjeveški vezavi, od tega 2 v mehki.

*Nadškofjski arhiv v Ljubljani hrani 23 kodeksov, od katerih je 21 v srednjeveški vezavi, med temi pa 4 v mehki.

*Semeniška knjižnica v Ljubljani hrani 3 kodekse, od katerih sta 2 v srednjeveški vezavi, od tega 1 v mehki.

*Univerzitetna knjižnica Maribor hrani 2 kodeksa in oba sta v srednjeveški vezavi s trdimi platnicami.

Pregled domače in tuje literature

Med slovenskimi avtorji, ki so obravnavali knjige ali knjižnice, so se med obravnavo dotaknili vezav le tisti, ki so se poglobili v srednjeveško knjigo. Milko Kos in France Stele v popisu srednjeveških rokopisov, Alfonz Gspan v študiji Inkunabule v Sloveniji in učbeniku Konserviranje in restavriranje bibliotечnega gradiva in najizjemnejše Nataša Golob v študijah o srednjeveški kodeksi: Srednjeveški kodeksi iz Stične: 12. stoletje, Gotika v Sloveniji, De Civitate Dei iz Bistre, Biblije na Slovenskem.

Kos in Stele sta se v popisu srednjeveških rokopisov omejila le na navedbo najosnovnejših značilnosti vezav, npr. "sodobna vez, lesene, z usnjem prevlečene platnice, hrbet pokvarjen, gumbi in sklepa odpadla, notranji strani platnic polepljeni s pergamentnimi listi, na katerih je Jurističen tekst 14. stol."³ S pomočjo njunih popisov sem si olajšala delo pri ugotavljanju ohranjenih vezav, na osnovi njunih opomb pa sem si ustvarila sliko o časovnem in krajevnem izvoru

posameznih kodeksov.

Gspanovi knjigi sta bili izhodišče za reševanje začetnih terminoloških zagat, poleg tega je uvodni del študije o inkunabulih pomemben vir informacij in podatkov o srednjeveških knjižnicah in usodi knjige v Sloveniji.

Študije Nataše Golob, zlasti razprava o stiških rokopisih, pa so dogradile Kos-Steletov popis, predvsem pa mi pomagale osvetliti širše zgodovinsko in umetnostno ozadje nastanka in izvora najpomembnejših slovenskih rokopisov in mi bile skupaj s prevodom razprave Christopherja Clarksona "Varno ravnanje s srednjeveškimi rokopisi in prvotiski in njihovo razstavljanje"⁴ v slovenščino v veliko pomoč pri pripravi osnutka glosarija.

Med drugo, v slovenščini dostopno literaturo, ki obravnava področje knjižne vezave, so pomembni tudi prevodi člankov Carla Federicija in Konstantina Houliisa v zborniku razprav mednarodnega simpozija o konserviranju knjig in papirja.⁵

V tuji literaturi je zlasti v zadnjem času na temo knjižne vezave dostopne razmeroma veliko literature. V starejši literaturi se za mnogimi naslovi, ki napovedujejo obravnavo knjižnih vezav, pravzaprav pojavlja le zgodovina knjižne dekoracije. Med takimi deli je tudi nekaj pomembnih katalogov razstav, ki v uvodnem delu temeljiteje obravnavajo tudi zgodovino kodeksa in v katalog vezav vključujejo osnovne podatke o strukturi posameznih vezav, npr.: The history of book-binding, Baltimore 1957, E.Ph. Goldschmidt: Gothic and Renaissance Bookbindings, Amsterdam 1967, Paul Needham: Twelve centuries of bookbindings: 400-1600, New York 1979. Pri nekaterih novejših publikacijah, ki prav tako obravnavajo zgodovinski pregled razvoja knjige in umetnosti dekoriranja prevlek, pa je že v naslovu napovedan pregled knjigoveških dekoracij, kot npr.: Otto Mazal: Europäische Einbandkunst, Graz 1990, ali Fine and Historic Bookbindings from the Folger Shakespeare Library, Washington 1992. Knjiga Heinza Petersena, Bucheinbände, ADEVA 1991, je že povsem osredotočena na zgodovinski pregled strukturnih delov knjižnih vezav.

Raziskave in objave razprav o strukturah srednjeveških knjižnih vezav se v literaturi pogosteje pojavljajo v zadnjih dvajsetih letih, čeprav so bile nekatere temeljne raziskave na področju strukture bizantinskih, karolinških in romanskih vezav izpeljane že prej, npr. Karla Krista, Berthe van Regemorter, Jeana Irigoína, Jeana Vezina.

Raziskave in razprave, ki obravnavajo struk-

² Vir Marušič Zagradnik, direktorica Pokrajinskega arhiva Koper.

³ Kos-Stele, 1931, str. 190.

⁴ Clarkson, Varno ravnanje s srednjeveškimi rokopisi in prvotiski in njihovo razstavljanje, v: "Konserviranje knjig in papirja", Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1997, str. 141-188.

⁵ V: Konserviranje knjig in papirja, ed. J. Vrdolavec, N. Golob, Arhiv republike Slovenije, Ljubljana 1997.

ture srednjeveških vezav, se v večini primerov omejujejo na predstavitev posameznih skupin kodeksov in skoraj vse obravnavajo predvsem karolinške in romanske vezave. Gotsko obdobje zaenkrat še ni celovito raziskano. Vse obravnave se nanašajo le na trde vezave, mehke so v nekaterih primerih le omenjene. Do sedaj je edina objavljena raziskava mehkih vezav Clarksonova študija o mehkih vezavah 16. in 17. stol.⁶

Največ temeljnih člankov o strukturnih elementih in njihovem medsebojnem vplivu oz. povezanosti s konservatorskimi problemi na področju srednjeveške knjige je prispeval C. Clarkson.

V času pisanja razprave, med objavami še ni bilo dela, ki bi sintezno predstavilo razvoj vezav v posameznih obdobjih in bi vključeval pregled in primerjavo za širši zahodnoevropski prostor. Verjetno je prva tovrstna knjiga J. Szirmai "The Archaeology of Medieval Bookbinding", ki je izšla šele pozno spomladi leta 1999.⁷

Večina objavljenih del zajema le britanske, francoske, belgijske, nizozemske, nekatere nemške in delno italijanske vezave pretežno iz karolinškega in romanskega obdobja. Zelo redke so objave o strukturi vezav iz iberskega polotoka, iz Avstrije, Madžarske in Hrvaške. Izjema je le Italija in objave Federicija in sodelavcev z inštituta za patologijo knjige, vendar tudi te vključujejo le najstarejše kodekse. Zato sem se pri pripravi opisov posameznih vezav naslonila predvsem na način, ki ga podajajo avtorji v člankih: C. Clarkson: *Further Studies in Anglo-Saxon and Norman Bookbindings* ..., v "Roger Powell *The Compleat Binder*"; J. Szirmai: *Carolingian Bindings in the Abbey Library of St. Gall*, v "Making the Medieval Book: Techniques of Production" in C. Federici, F. Pascaliello: *A Census of Medieval Bookbindings: Early Examples*, v: "Ancient and Medieval Book Materials and Techniques".

Na področju terminologije srednjeveške knjige ima pomembno vlogo terminološki slovar Denisa Muzerella, ki je v francoščini izšel 1981., v italijanskem prevodu pa 1996. leta. V posameznih publikacijah in člankih so kot dopolnitev navadno tudi glosariji. Najizčrpnejše je pripravil C. Clarkson. Pomemben terminološki prispevek glede strukture vezav je leta 1997 objavljen nizozemski terminološki slovar.⁸

Priprave na obravnavo

Po pregledu srednjeveških rokopisov sem se glede na sedanje stanje, postavljene cilje in dosegljivo literaturo odločila, da se z raziskavo

omejim le na kodekse, vezane v trde ohranjene srednjeveške vezave.

Cirilske in glagolske rokopise sem izpustila predvsem zato, ker niso del srednjeveškega knjižnega fonda, ki bi bil zgodovinsko in s kulturnim vplivom vezan na slovensko ozemlje, poleg tega sodijo zlasti cirilski rokopisi v sklop bizantinskih vezav in se kot taki strukturno razlikujejo od tipa vezav, ki se je razvil v osrednjem delu Evrope, kateremu pripada slovensko ozemlje.

Kodekse, vezane v t. i. mehke platnice, katerih glavnino predstavljajo vicedomske knjige piranskega arhiva, sem sprva nameravala vključiti v obravnavo, vendar sem med popisom ugotovila, da bi zahtevale posebno terminološko in strukturno obravnavo. Zaradi pomanjkanja referenčnih podatkov in objavljenih študij na tem področju srednjeveških vezav bi bile neenakovredno vključene v obravnavo skupaj z kodeksi, vezanimi v trde platnice, katerim je posvečena glavnina vseh dosedanjih raziskav.

Iz obravnave sem izpustile tudi vse delne in popolne prevezave, ki so nastale od začetka 16. stol. dalje.

Zaradi pomanjkljive dokumentacije in v večini primerov popolnoma izgubljenih srednjeveških struktur sem izpustila tudi skoraj vse restavrirane kodekse. V obravnavo sem vključila le štiri, na katerih so strukture ohranjene do tolikšne mere, da se je še dala rekonstruirati glavnina prvotnega stanja ali je o njih ohranjena popolna konservatorsko-restavratorska dokumentacija.

Tako je med vsemi evidentiranimi srednjeveškimi kodeksi 96 primerov ohranjenih srednjeveških vezav kodeksov, kar je nekaj več kot polovica (53%) vseh v javnih zbirkah ohranjenih kodeksov s trdnimi vezavami. Številka ni velika, če jo primerjamo s podatkom, da je imel samo Žički samostan leta 1487 kakih 2000 in več zvezkov.⁹ Po drugi strani pa je presenetljivo velika, če jo primerjamo s podatkom, ki ga navaja Paul Canart¹⁰ za vatikanske bizantinske vezave, kjer je med 4700 grškimi kodeksi ohranilo izvirno vezavo le 94 primerkov, ali s podatkom, ki ga navaja Jennifer Sheppard¹¹ za cistercijski samostan Buildwas v Angliji, kjer je med 49 ohranjenimi srednjeveškimi kodeksi le 9 s srednjeveško vezavo.

Med 96 kodeksi z ohranjenimi vezavami niso bili v času popisa dosegljivi 4 rokopisi Škofjskega arhiva Maribor, zato so iz obravnave izpuščeni, vanjo pa so, kot že omenjeno, vključeni tudi 4 restavrirani.

Skupina 96 kodeksov se je že ob prvem ogledu stanja izkazala za razmeroma heterogeno

⁶ Clarkson: *Limp Vellum Report*, Council of Library Resources, Washington DC, 1970.

⁷ J. A. Szirmai, *The Archaeology of Medieval Bookbinding*, Aldershot 1999.

⁸ Gmirep, Gumbert; Szirmai: *Knoop en binding*, 1997.

⁹ Die Reisegebücker des Paolo Santonino, 1485-1487, Klagenfurt 1947, str. 177.

¹⁰ *Legature bizantine vaticane*, 1988, str. 9.

¹¹ V: "Roger Powell *The Compleat Binder*", 1996, str. 182.

družino, ki se je bolj ali manj naključno izognila uničenju ali odtujitvi. Zato je bila razmeroma težavna tudi razporeditev v skupine.

Kodekse sem sprva razvrstila po ustanovah v zaporedju, ki ga v popisu navajata Kos in Stele. Po končanem popisu, ko sem podatke dopolnila, sem kodekse zaradi lažje nadaljnjše obdelave razporedila v skupine, pri čemer sem izbrala naslednje osnovne kriterije:

- * vrsto pisne podlage,
- * paleografsko oz. kodikološko datacijo,
- * podobnosti med posameznimi strukturami in jih razvrstila v 10 skupin:
- 0 trije stiški rokopisi 12. stol.
- 1 drugi zgodnjegotski kodeksi
- 2 pergamentni kodeksi iz konca 14. stol. in 1. pol. 15. stol.
- 3 pergamentni kodeksi iz 2. pol. 15. stol.
- 4 posebnosti: veliki kodeksi, kodeksi z usnjem in lepenko kot oporo
- 5 papirni kodeksi iz konca 14. stol. in začetka 15. stol.
- 6 papirni kodeksi do sredine 15. stol.
- 7 papirni kodeksi iz sredine 15. stol.
- 8 papirni kodeksi iz 2. pol. 15. stol. s posebnostmi v šivanju
- 9 preostali papirni kodeksi iz 2. pol. 15. stol.

Popisni obrazec

Raziskava temelji na izvirnem gradivu, ki sem ga popisovala po enotnem sistemu, ki je vključeval vse temeljne in variantne prvne v strukturi srednjeveških trdih vezav.

Shema za popis sem pripravila ob upoštevanju objavljenih opisov in popisov, ki so jih objavili kodikologi in konservatorji. Principi popisovanja so podobni, vendar je vsak od načinov specifičen, prilagojen raziskavi in raziskovanemu gradivu.

Pri pripravi popisa sem poizkusila iz informacij izluščiti zlasti rezultate raziskav tistih avtorjev, ki so se poglabili v strukturo srednjeveških vezav. Na samem začetku mi je bil v pomoč popis italijanskih srednjeveških rokopisov, ki ga je pripravil Federici s sodelavci. Vendar je ta shema za popis, kakršnega sem želela izvesti na slovenskih kodeksih, preobširna in zajema številne elemente, ki jih na naših vezavah ni. Poleg tega italijanska raziskava ni obravnavala knjigoveških prvin glede na izvir oz. časovno obdobje. Iz nje sem uporabila predvsem osnovni princip razdelitve strukturnih elementov in ga dopolnila z opisi strukturnih elementov, ki so jih objavili Vezin, Clarkson, Houliis, Federici, Szirmai.

Na tej osnovi in na osnovi dokumentacijske sheme, ki sem jo pred leti izdelala za pripravo konservatorsko - restavratorske dokumentacije, ki jo uporabljamo v konservatorsko - restavratorski delavnici Arhiva Republike Slovenije, sem izdelala obrazec, ki sem ga uporabila za začetek

popisovanja. Po približno tretjini popisanih kodeksov se je izkristalizirala oblika, ki sem jo z manjšimi dopolnitvami uporabljala do konca.

Obrazec je narejen kot pripomoček za popis srednjeveških vezav in je zasnovan tako, da se lahko z razčlenitvijo posameznih strukturnih elementov razvije v izpopolnjen obrazec za konservatorsko - restavratorski popis. Razdeljen je v dva dela.

Najprej so navedeni:

- osnovni podatki o kodeksu, nato sledi
- opis struktur,
- poškodbe,
- posebnosti posameznega kodeksa,
- kratek opis vezave in stanja, v katerem se nahaja kodeks.

V drugem delu je podan podrobnejši opis glavnih struktur:

- knjižnega bloka,
- spojnih folijev,
- vezie,
- sistema šivanja,
- kapitala,
- povezave vezie s platnicama,
- opor v platnicah,
- prevleke,
- hrblta,
- zaklepov in
- ščitnikov.

Za posamezne strukturne elemente so podani opisi z merami, skicami, grafičnimi odtisi in fotografijami. Določene izmere so zlasti pri manj poškodovanih kodeksih bolj ocena velikosti kakor natančne izmere. Res natančen popis in izmere je praviloma mogoče opraviti le med konservatorsko - restavratorskim posegom. Take strukture so npr.: debelina vezie in sukane, prevleke, hrbltnih podlag, desk, širina kapitalske obreze in talonov, dolžina vhodnih zarez. Zato so mere za vse take primere, čeprav so merjene z mikrometrom ali kljunastim merilom pogosto premalo natančne in jih je potrebno jemati kot oceno reda velikosti. Skice so narejene prostoročno in so samo dopolnitev opisa oz. fotografije. Kadar je bilo mogoče posneti informacijo (npr. z grafičnim odtisom), je le-ta priložena.

V popisu so kodeksi označeni z zaporedno številko popisa vezav (npr. 1/1), s kratico ustanove (npr. NUK), številko rokopisa v posamezni ustanovi (npr. Ms 33), z zaporedno številko, ki jo imajo v Kos - Steletovem rokopisu (npr. 35), naslovom in paleografsko datacijo. Datacija vezave je navedena samo takrat, ko odstopa od paleografske oz. ko jo je hilo mogoče ugotoviti (npr. 1/1, NUK Ms 33, 35 Kos-Stele, Summa de iure canonico, 1. tretjina 14. stol., vezava 1. pol. 15. stol.).

V tekstu in preglednicah pa so kodeksi zaradi preglednosti označeni samo s kratico ustanove, številko rokopisa in zaporedno št. v popisu vezav (npr. v tekstu: NUK 33 (1/1), v preglednicah: 1/1 NUK 33).

Navedena številka rokopisa je tista, s katero je označen kodeks in s katero je tudi naveden v posameznih inventarjih ustanov. Izjema so le kodeksi mariborskega Škofijskega arhiva, kjer takega inventarja ni, zato v tem primeru uporabljam zaporedno številko Kos-Steletovega popisa (npr.: 1/2, ŠAM Ms 40, 112 Kos-Stele v tekstu navajam: ŠAM 112 (1/2), v tabelah pa: 1/2 ŠAM 112) ter tisti kodeksi, ki niso zaobjeti v Kos-Steletovem popisu npr. NŠAL urbar 1426 (2/11).

Ugotovitve

Popis in analiza se v predstavljeni raziskavi omejujeta le na srednjeveške rokopisne kodekse s trdimi vezavami.

Prva ugotovitev je, da ima med 179 evidentiranih kodeksi približno polovica (96) ohranjenost izvirno vezavo, kar je v primerjavi z obsegom našega fonda in s podatki o stanju drugod po Evropi razmeroma veliko število.

Najbogatejšo zbirko 49 kodeksov z ohranjenimi srednjeveškimi vezavami hranijo v Škofijskem arhivu Maribor. Poleg te ustanove hrani pomemben fond 29 kodeksov tudi Narodna in univerzitetna knjižnica in Nadškofijski arhiv v Ljubljani s 17 kodeksi. Med ostalimi ustanovami pa hranijo rokopise z ohranjenimi srednjeveškimi vezavami še Univerzitetna knjižnica Maribor z dvema kodeksoma in Semeniška knjižnica v Ljubljani ter Stolni arhiv v Kopru s po enim kodeksom.

Med slovenskimi kodeksi imajo skoraj vsi **gotske vezave** iz 14. in 15. stol. Izjema so trije poznoromanski stiški rokopisi: NUK 35, NUK 24 in NUK 29, od katerih je verjetno povsem sočasna le vezava na NUK 35, ostali dve sta zagotovo doživeli vsaj delni prevezavi, najverjetneje ob koncu 14. stol. ali v 15. stol.

Večina vseh vezav kaže strukture in tehnike vezanja, ki so značilne za **germanske vezave**. Le 10 kodeksov ima vezave z italijanskimi značilnostmi, od teh so 4 iz Nadškofijskega arhiva v Ljubljani, 2 iz Narodne in univerzitetne knjižnice in po eden iz Škofijskega arhiva v Mariboru, Stolnega arhiva v Kopru in Semeniške knjižnice v Ljubljani.

Kodeks s pergamentnim knjižnim blokom je v zbirkah 44, kodeks s papirnim knjižnim blokom 51, eden, NUK 46 (2/6), pa ima knjižni blok sestavljen iz pergamentnih folijev in papirnih listov. Glavina papirnih kodeksov je nastala in bila vezana v 15. stol. in med njimi ni nobene prevezave. Prevezave zasledimo le na pergamentnih kodeksih in med temi so skoraj vsi pomembnejši iluminirani rokopisi, npr. NUK 2, NUK 33, UKM 136, ŠAM 149, NŠAL 19, NŠAL 7.

Provenienca vezav na osnovi strukturnih elementov ni mogoče zagotovo ugotoviti. Za to so potrebne še dodatne kodikološke raziskave in

primerjave. Med kodeksi pa je 16 takih, katerih vezave izstopajo po kvaliteti tehnike vezanja, strukturnih elementih in uporabljenih materialih. Sadeč po strukturali najverjetneje izhajajo iz različnih centrov z daljšo tradicijo in razmeroma veliko produkcijo. Med njimi bi s **knjigoveškega in konservatorskega stališča** izpostavila zlasti dva kodeksa:

*Kodeks ŠAM 112 (1/2), ki je kodikološko datiran v sredino 13. stol. v aljaško področje in ima sočasno vezavo, izstopa po kvaliteti pergamenta, uporabljenega za izdelavo knjižnega bloka, in po tehniki vezave. Vezava izstopa predvsem zato, ker so skoraj vsi strukturni elementi posebnosti, npr. število vezic, način šivanja, sakanec, spojni foliji, hrbtna podloge, povezava glavnih in kapitalskih vezic, oblika platnic in število zaklepov.

*ŠAM 119 (4/U1), ki ga Kos in Stele paleografsko datirata v konec 14. ali začetek 15. stol. Kodeks ima vezavo, ki je, sodeč po strukturnih elementih, lahko sočasna z nastankom knjižnega bloka. V platnicah sta namesto desk debelejši usnjeni opori, ki dajeta kodeksu izjemno gibljivost, posledica tega pa je izjemno dobra ohranjenost vezave, brez poškodb.

Na obravnavanih kodeksih nisem opazila večjih poškodb, ki bi nastale zaradi klimatsko neustreznih pogojev hrambe. So pa na 29 kodeksih opazne **mehanske poškodbe**, ki so v večini primerov izrazite v hrbtnem delu, zlasti ob kapitalu in pregibih. Razmeroma pogoste so tudi **poškodbe bukovih desk**, ki so v večini primerov vsaj delno načete zaradi črvojenine, 5 lesenih desk pa je tudi prelomljenih.

Izrazite mehanske poškodbe, zlasti poškodovane vezice, podloge in pregibe imajo tudi vsi zelo veliki kodeksi.

Knjižni bloki so na večini rokopisov dobro ohranjeni, izjeme so le 3 kodeksi (NUK 27, ŠAM 137 in UKM 137), katerih knjižni bloki kažejo izrazitejšje poškodbe preperelosti folijev oz. listov zaradi vlage, 5 kodeksov (NUK 23, ŠAM 114, NŠAL 17 in 18 ter SAK antifonar) pa imajo izrazitejšje poškodbe knjižnega bloka zaradi pogoste uporabe.

Poškodovani kodeksi, razen koprškega antifonarja, ne potrebujejo restavratorskih posegov, v nekaterih primerih so potrebni le manjši **konservatorski posegi**, nujno pa potrebujejo primerne zaščitne škatle, hrambo v vodoravnem in ne v navpičnem položaju, usrezno rokovanje in v večini primerov boljše klimatske pogoje hrambe, pri čemer je izjemno pomembno da niso hranjeni v prostorih ogrevanih s centralno kurjavo.

Pri analiziranju vezav sem ugotovila, da so za **določitev vezave** najbolj zanesljivi sledeči strukturni elementi:

- * vrsta in pol vezic,
- * vrsta kapitale,
- * način šivanja vzdolž veznika in obšiva vezic,

* vrsta spojnega folija.

Do sredine 15. stol. nisem opazila razlik med načini vezanja pergamentnih in papirnih kodeksov. Odstopanja od srednjeveške tradicije so med kodeksi opazna v 2. pol. 15. stol. in so pogostejša na papirnih kodeksih. Pergamentni kodeksi pa tudi ob uradnem izteku srednjega veka v večini primerov ostajajo zvestejši srednjeveški tradiciji.

Navedene ugotovitve in domneve so plod raziskovanja vezav kodeksov s trdimi platnicami, upoštevajoč do sedaj znane paleografske, kodikološke in konservatorske analize. Nedvomno bo za razjasnitev nepojasnjenih vprašanj potrebno te analize dopolniti z dodatnimi raziskavami na področju srednjeveških rokopisnih vezav, pa tudi z analizo vezav na inkunabulah in kodeksih, vezanih v mehke platnice. Prav tako pa so nekatere vezave tako specifične oz. problematične, da bodo zahtevale samostojne podrobnejše raziskave in primerjave. Želeli bi tudi bilo, da bi se raziskavi trdih vezav pridružil še razvid in vsaj tipološka sistematika mehkih vezav.

Zaključek

Sedanja konservatorska misel je, podobno kot na drugih področjih, tudi pri starejši knjigi usmerjena predvsem k preventivnim ukrepom, k sistemu varovanja in ustrezne brambbe, uporabe in prezentiranja na razstavah. Vanj vključuje vse udeležence v procesu: konservatorje, bibliotekarje, arhiviste oz. muzealce, uporabnike gradiv in vodilne strukture. Za dosego tega cilja je zelo pomembno tudi ustrezno izobraževanje, ki mora biti vključeno v redne študijske programe in v

programe dodatnega izobraževanja osebja in uporabnikov.

Restavratorski posegi so danes omejeni le na najmanjše utrditve najbolj poškodovanih in ogroženih vezav. Vsi posegi, tudi najmanjši, morajo biti dokumentirani, poleg tega mora biti dokumentirano stanje pred posegom (natančno popisani, fotografirani, izmerjeni in po potrebi posamezni deli tudi skicirani, navedeni posegi in uporabljeni materiali).

Problem, zaradi katerega se še dodatno opuščajajo restavratorski posegi, je pomanjkanje kvalitetnih materialov, zlasti vseh vrst usnja in pergamenta, ki so ključni pri restavriranju starejših vezav.

Prevezave pridejo v poštev le izjemoma in to samo v primerih, ko je resno poškodovan sistem šivanja in s tem ogrožen knjižni blok. Poškodbe na knjižnem bloku pa se, če je le mogoče, rešujejo brez razdiranja vezave. Našteti principi veljajo za vse knjige, ne samo za srednjeveške kodekse.

Srednjeveški kodeksi so spomeniki s pomembno zgodovinsko oz. umetniško vrednostjo in njihove vezave, njihov organski del so temelj za razumevanje strukture knjig poznejših obdobj.

S popisom in predstavitvijo srednjeveških knjižnih vezav v slovenskih javnih zbirkah sem želela predvsem pripraviti izhodišče za nadaljnje raziskovalno delo na področju struktur, materialov in tehnik vezav v povezavi s konservatorskim, kodikološkim, arhivskim in bibliotечnim področjem in za oblikovanje in preciziranje strokovnih izrazov v zvezi s knjigo.

Preglednica 1:

Seznam obravnavanih kodeksov in razvrstitev v skupine

Pri dataciji knjižnega bloka sem upoštevala letnico oz. obdobje, ki ga predlaga Milko Kos in dopolnila oz. popravila, ki jih predlaga Nataša Golob, pri dataciji vezave pa sem sledila rezultatom, ki jih je razkrila analiza struktur, materialov in tehnologije vezave v slovenskih srednjeveških kodeksih.

št.	ustanova/kodeks	št. Kos	datacija knj. bloka	datacija vezave
stiški rokopisi iz 12. stol.				
0/1	NUK Ms 35	60	ok. 1180 (N.G.)	verjetno sočasna vezava
0/2	NUK Ms 29	28	ok. 1180 (N.G.)	delna prevezava verjetno 14. ali 15. stol.
0/3	NUK Ms 24	57	ok. 1180 (N.G.)	delna prevezava verjetno 15. stol.
drugi zgodnjegotski kodeksi				
1/1	NUK Ms 33	35	1. pol. 14. stol. (N.G.)	prevezava 1. pol. 15. stol.
1/2	ŠAM Ms 40	112	1. pol. 14. stol. (N.G.)	sočasna vezava
1/3	ŠAM Ms 47	117	14. stol. (N.G.)	sočasna vezava
1/4	ŠAM Ms 68	110	14. stol. (N.G.)	prevezava 1. pol. 15. stol.
1/5	ŠAM Ms 32	115	sr. ali 2. pol. 14. stol.	sočasna vezava
1/6	NŠAL Ms 3	91	1. pol. 14. stol.	delna prevezava konec 15. stol.
1/7	NUK Ms 34	59	sr. 14. stol.	2. pol. 14. stol.
1/8	NUK Ms 23	49	2. pol. 14. stol.	sočasna vezava

pergamentni kodeksi iz konca 14. stol. in 1. pol. 15. stol.

2/1	NŠAL Ms 6	94	sr. 14. stol.	sočasna vezava
2/2	NŠAL Ms 2	90	konec 14. stol.	sočasna vezava
2/3	NŠAL Ms 25	/	konec 14. zač. 15. stol.	1. pol. 15. stol.
2/4	NŠAL Ms 27	/	13. in zač. 15. stol.	1. pol. 15. stol.
2/5	NŠAL Ms 16	104	1. pol. 15. stol.	sočasna vezava
2/6	NUK Ms 45	63	2. pol. 14. stol.	sočasno šivanje, brez platnic
2/7	NUK Ms 124	68	pred l. 1352	verjetno sočasna vezava
2/8	NUK Ms 12	44	1401	sočasna vezava
2/9	NUK Ms 27	45	konec 14. ali zač. 15. stol.	sočasna vezava
2/10	ŠAM Ms 46	111	ok. 1300 (N.G.)	prevezava 1. pol. 15. stol.
2/11	NŠAL Urbar	/	1426	sočasna vezava
2/12	ŠAM Ms /	108	po l. 1316	prevezava 1433, Salzburg (O.M.)
2/13	NŠAL Ms 5	93	14. stol.	vsaj delna prevezava sr. 15. stol.
2/14	ŠAM Ms 18	131	sr. 15. stol.	sočasna vezava
2/15	NUK Ms 46	38	14. in 15. stol.	15. stol.

pergamentni kodeksi iz 2. pol. 15. stol.

3/1	ŠAM Ms 43	113	1. pol. 14. stol.	prevezava 2. pol. 15. stol.
3/2	NŠAL Ms 19	98	ok. 1412	delna prevezava 2. pol. 15. stol.
3/3	ŠAM Ms 8	140	2. pol. 15. stol.	sočasna vezava
3/4	ŠAM Ms 17	149	ok. 1410	vezava sočasna, prevleka konec 15. stol.
3/5	NŠAL Ms 7	95	1410	delna prevezava 2. pol. 15. stol.
3/6	UKM Ms 136	156	13. stol. (N.G.)	prevezava 2. pol. 15. stol.
3/7	ŠAM Ms 13	116	15. stol. (N.G.)	2. pol. 15. stol.
3/8	ŠAM Ms 6	153	konec 15. stol.	sočasna vezava
3/9	ŠAM Ms 4	144	konec 15. stol.	sočasna vezava
3/10	ŠAM Ms 7	142	konec 15. stol.	sočasna vezava
3/11	ŠAM Ms 2	147	konec 15. ali zač. 16. stol.	sočasna vezava
3/12	ŠAM Ms 3	150	zač. 16. stol.	sočasna vezava

veliki kodeksi

4/1	NUK Ms 2	33	sr. 14. stol., 1347	prevezava 15. stol., rest. ok. 1950
4/2	NŠAL Ms 17	105	konec 15. stol., 1491	sočasna vezava, rest. 1993
4/3	NŠAL Ms 18	105	konec 15. stol., 1491	sočasna vezava, rest. 1993
4/4	SAK antifonar	/	1. pol. 15. stol.	prevezava konec 16. ali 17. stol.

kodeksi z usnjem kot oporo

4/U1	ŠAM Ms 20	119	konec 14. ali zač. 15. stol.	vezava verjetno sočasna
4/U2	ŠAM Ms 42	152	2. pol. 15. stol.	sočasna vezava

kodeksi z lepenko kot oporo

4/L1	ŠAM Ms 19	151	konec 15. stol. ali zač. 16. stol.	sočasna vezava
4/L2	ŠAM Ms 39	155	konec 15. stol. ali zač. 16. stol.	sočasna vezava
4/L3	ŠAM Ms 45	143	2. pol. 15. stol.	sočasna vezava

papirni kodeksi iz konca 14. in začetka 15. stol.

5/1	ŠAM Ms 10	114	sr. 14. stol.	sočasna vezava
5/2	ŠAM Ms 49	118	konec 14. stol.	sočasna vezava
5/3	NŠAL Ms 8	96	1. pol. 15. stol.	sočasna vezava
5/4	NŠAL Ms 12	100	1. pol. 15. stol.	sočasna vezava
5/5	NUK Ms 141	24	2. tretj. 15. stol.	sočasna vezava
5/6	ŠAM Ms 34	123	1. pol. 15. stol.	sočasna vezava
5/7	ŠAM Ms 41	109	1. pol. 15. stol.	sočasna vezava
5/8	NUK Ms 69	40	1. pol. 15. stol.	sočasna vezava
5/9	NUK Ms 61	20	1. pol. 15. stol.	sočasna vezava
5/10	ŠAM Ms 25	125	ok. 1435	sočasna vezava
5/11	ŠAM Ms 23	124	2. čet. 15. stol.	sočasna vezava
5/12	NŠAL Ms 4	92	ok. 1384	sočasna vezava

papirni kodeksi do sredine 15. stol.

6/1	NUK Ms 146	48	2. tretj. 15. stol.	sočasna vezava
6/2	NUK Ms 140	69	po letu 1431	verjetno 2. pol. 15. stol.
6/3	NŠAL Ms 9	97	1424	sočasna vezava
6/4	ŠAM Ms 29	135	2. tretj. 15. stol.	sočasna vezava
6/5	NŠAL Ms 11	99	2. čet. 15. stol.	sočasna vezava
6/6	NŠAL Ms 14	102	sr. 15. stol.	sočasna vezava
6/7	NŠAL Ms 15	103	15. stol.	1. pol. 15. stol.
6/8	ŠAM Ms 15	13	sr. 15. stol.	sočasna vezava

papirni kodeksi iz sredine 15. stol.

7/1	NUK Ms 149	71	2. tretj. 15. stol.	sočasna vezava
7/2	ŠAM Ms 22	137	1466	sočasna vezava
7/3	ŠAM Ms 33	133	3. čet. 15. stol.	sočasna vezava
7/4	ŠAM Ms 21	126	sr. 15. stol.	sočasna vezava
7/5	ŠAM Ms 31	127	sr. 15. stol.	sočasna vezava
7/6	NUK Ms 78	54	14.-15. stol.	verjetno 1. pol. 15. stol.
7/7	NUK Ms 101	66	2. pol. 15. stol.	sočasna vezava
7/8	NUK Ms 142	41	sr. 15. stol.	sočasna vezava
7/9	ŠAM Ms 14	132	1441, Padova	sočasna vezava
7/10	NUK Ms 106	23	1455-1471	sočasna vezava
7/11	NUK Ms 224	75	sr. 15. stol.	sočasna vezava
7/12	ŠAM Ms 32	129	sr. 15. stol.	sočasna vezava

papirni kodeksi iz 2. pol. 15. stol. s posebnostmi v šivanju

8/1	NUK Ms 65	52	2. pol. 15. stol.	sočasna vezava
8/2	NUK Ms 49	50	2. pol. 15. stol.	sočasna vezava
8/3	NUK Ms 147	42	po l. 1482	sočasna vezava
8/4	ŠAM Ms 16	138	ok. 1470	sočasna vezava
8/5	ŠAM Ms 28	136	1456, 1464	sočasna vezava
8/6	ŠAM Ms 30	128	sr. 15. stol.	sočasna vezava
8/7	ŠAM Ms 44	122	2. pol. 15. stol.	sočasna vezava
8/8	ŠAM Ms 35	139	2. pol. 15. stol.	sočasna vezava
8/9	ŠAM Ms 27	141	2. pol. 15. stol.	sočasna vezava
8/10	UKM Ms 137	157	2. pol. 15. stol.	sočasna vezava

preostali papirni kodeksi iz 2. pol. 15. stol.

9/1	NUK Ms 145	70	2. pol. 15. stol.	sočasna vezava
9/2	NUK Ms 75	53	2. pol. 15. stol.	sočasna vezava
9/3	NUK Ms 71	64	konec 14. zač. 15. stol.	verj. prev. zač. 16. stol.
9/4	NUK Ms 51	51	2. pol. 15. stol.	sočasna vezava
9/5	ŠAM Ms 50	130	2. pol. 15. stol.	sočasna vezava
9/6	SKL Ms 4	83	2. pol. 15. stol.	sočasna vezava

LEGENDA:

N.G. - Nataša Golob,

O.M. - Otto Mazal

NŠAL - Nadškofijski arhiv Ljubljana,

NUK - Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana,

ŠAM - Škofijski arhiv Maribor,

SAK - Stolni arhiv Koper,

SKL - Semeniška knjižnica Ljubljana,

UKM - Univerzitetna knjižnica Maribor,

Primer popisa vezave na urbarju iz leta 1426

2/11

NSAL URBAR 1426 GORNJI GRAD A, f.2
 ui v Kas-Stetovnem popisu

SPLOŠNI OPIS

- B, 330 x 131 mm, 171 folijev, 10 leg, kvinterniji
- pergament: ovčji, enakomerno obdelan, M=D
- platnici > kujižni blok
- spojna folija: odlepljena, zapognjena za prvo oz. pred zadnjo lego
- vezice: 4, sukane galimske, gosto obšite
- šivanje: A1
- kapitla: sukani vezici, gosto obšiti
- pot vezic: G1, hrbtni rob → kratki znanji kanali
- pot kap. vezic: G1, nad ogliščem → znanji žlebovi → tuneli → notranji žlebovi
- deski: bukovi, pravokotni robovi
- prevleka: galimsko usnje
- zaklep: 1, rob spredaj
- hrbet: raven, izbočene vezice
- razpiranje: plosko

POŠKODBE

- potrgana nit v vezniku 1., 8., in 9. lege
- natrgan kapitalski obšiv
- spredaj pretrgana zgornja kapitalska vezica
- odlepljena spojna folija
- prelomljena in mehansko poškodovana spodnja platnica
- ob robovih obrabljena prevleka

POSEBNOSTI: pokončni format

STANJE KODEKSA OB POPISU

Dobro ohranjen pergamentni kujižni blok B pokončnega - agenda formata, je sestavljen iz 10 leg, od katerih je večina kvinternijev. (SLIKA 1) Pergament je enakomerno obdelan, mesna in dlakava stran se skoraj ne razlikujeta. Spojna folija sta makulturna pergamentna folija zapognjena za prvo oz. pred zadnjo lego. Danes sta oba odlepljena, tako da je vidna notranja stran platnice in povezava vezic s platnico. (SLIKA 2) Kujižni blok je šivan na 4 sukane galimske vezice, ki so v platnico umeščene preko zmanjšega hrbtnega roba in kratkih zmanjših kanalov, skozi tunele v notranje kanale. (SLIKA 3) Kapitalski vezici sta speljani podobno. Zdravi bukovi deski imata pravokotne robove. Zadnja deska je prelomljena. Prevleka je iz galimsko strojenega usnja in v pregibih ni poškodovana. Kodeks je imel na sprednjem znanjem robu sredinski zaklep. Hrbet je raven z izbočenimi vezicami. Razpiranje je plosko do veznika.

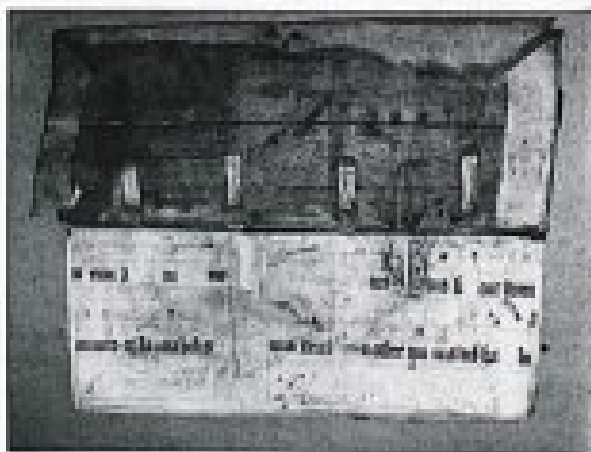
Kodeks so, ko je odslužil vlogo urbarja, sodeč po odtisih na deski in prevleki, uporabljali kot

podlogo pri pečatenju. Od številnih udarcev je zadnja platnica dvakrat prelomljena. (SLIKA 4) Galimska prevleka na mestih udarcev skoraj ni potrgana, precej obrabljena in mestoma potrgana pa je ob robovih. Glavne vezice so nepoškodovane, v sprednjem pregibu je pretrgana le zgornja kapitalska vezica. Kapitalska obšiva sta uatrgana. Spojna lista sta odlepljena. Vezava je, kljub temu da je kodeks služil kot podlaga pri pečatenju, dokaj dobro ohranjena.

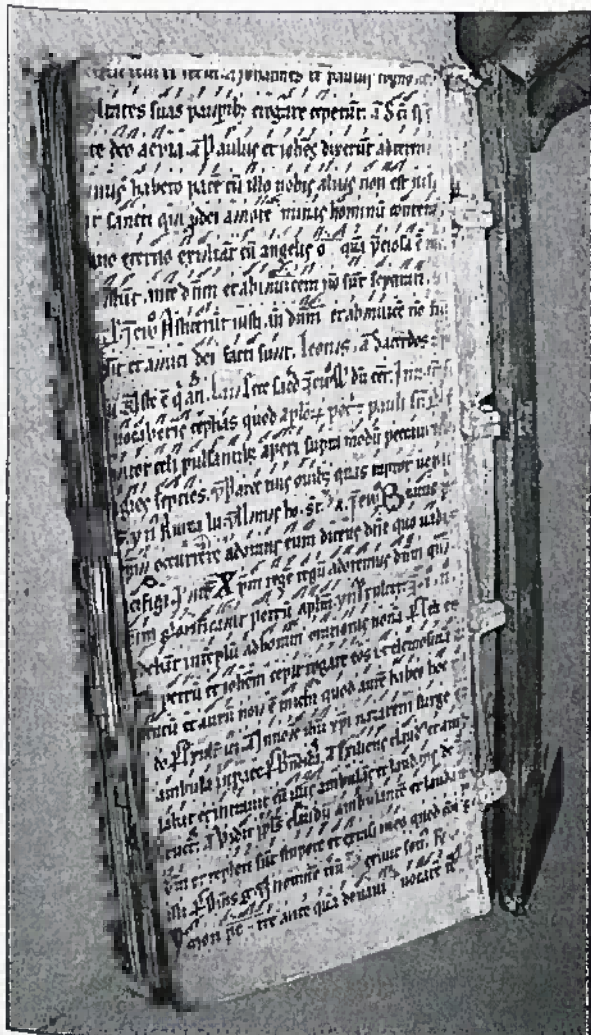
SLIKA 1: Urbar Gornji grad A, f. 2, l. 1426, Nadškofjski arhiv Ljubljana.

Dobro ohranjen pergamentni kujižni blok pokončnega formata, je sestavljen iz 10 leg, od katerih je večina kvinternijev.

SLIKA 2: Urbar Gornji grad A, f. 2, l. 1426, Nadškofjski arhiv Ljubljana.

Spojna folija sta makulturna pergamentna folija zapognjena za prvo oz. pred zadnjo lego. Danes sta oba odlepljena, tako da je vidna notranja stran platnice in povezava vezic s platnico. Zadnja platnica je prelomljena.

SLIKA 3: Urbar Gornji grad A, f. 2, l. 1426, Nadškofijski arhiv Ljubljana.

Knjižni blok je širan na 4 sukane galumske rezice, ki so v platnico nmeščene preko zmanjšega hrbtnega roba in kratkih zunanjih kanalov, skozi tmele v notranje kanale.

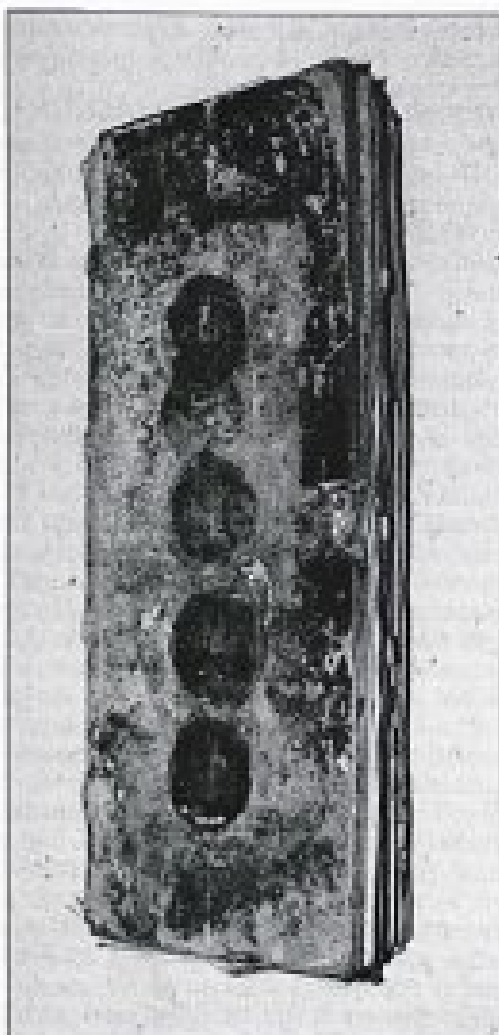
OPIS POSAMEZNIH STRUKTUR

KNJIŽNI BLOK

Pergamentni knjižni blok B relikasti (322 x 130 mm) je pokončnega - agenda formata. Sestavljen je iz 171 folijev, združenih v 10 leg, od katerih je večina krutirskih. Pergament je arčni, razmeroma enakomerna obdelan, mesna in dlakava stran se skoraj ne razlikujeta. Vhodna mesta so 5 mm dalge zareze. Obreza ali kapitaln je široka 5 mm.

SPOJNA FOLIJA

Spredaj sta dva makulturna folija zapognjena za prvo lega. Zmanjši je imel rloga spajnega folija in je bil prilepljen na platnico, notranji pa je služil kot predlist. Zada je samo en maklturni folij zapognjen pred zadnji

SLIKA 4: Urbar Gornji grad A, f. 2, l. 1426, Nadškofijski arhiv Ljubljana.

Kadeks sa, ko je odslužil rloga urbarja, sodeč pa odtisili na deski in prerleki, uparabljali kat padlaga pri pečatenju.

bifalij, ka je bil prilepljen na platnico je imel vlogo spajnega folija.

VEZICE, ŠIVANJE

Knjižni blok je širan na 4 sukane, nepaškadarane 10 mm široke rezice iz galumskega snija. Za šivanje so uparabili 2 sukan 0,9 mm debel lanen sukanec, ki je med rhodnimi mesti speljan na notranji strani rezika skozi zareze na sledečih razdaljah:

0	20	52	121	195	272	302	322
G	a	I.V	2.V	3.V	4.V	o	P

KAPITALA

Kapitalski rezici sta iz sukanega galumskega snija širine 4 mm. Ohšiti in v knjižni blok sta bili všiti z euaka nitjo, s kakršna je bil širan knjižni

blok (lan, Z zasuk, 0,9 mm). Kapitala imata nategan obšiv, vezica ob glavi je v srednjem pregibu pretrgana.

HRBTNE PODLOGE

Hrbtne podloge so makadurni pergamentni trakovi vstavljeni med vezice in prilepljeni s škrobnim lepilom na zunanjo stran platnic.

POVEZAVA VEZIC S PLATNICO

Glavne vezice so speljane preko zaobljenega hrbtnega roba v kratke zunanje kanale, nato skozi tunele v notranje kanale in so na koncu pritrdjene z lesenim zagozdo. Kapitalski vezici sta speljani podobno. Njihova pot se pričinja 2 mm nad ogliščem v kratkem zunanjem žlebu, se nadaljuje skozi tunel v notranji žleb, kjer je na koncu pritrdjena z zagozdo.

DESKI

Bukovi leseni deski sta nekoliko večji (333 x 131 x 7,4 mm) od knjižnega bloka. Zadnja deska je po sredini počena. Poškodba je nastala, ker so, sodeč po okroglih odtisih na spodnji platnici, kodeks uporabili kot podlogo za pečatenje ali kako podobno opravilo. Zunanji hrbtni rob je zaobljen, ostali robovi so pravokotni. Za glavne vezice so bili na zunanji strani hrbtnega roba vrezani krajši (9 x 13 x 1 mm) plitvi zunanji kanali, ki se nadaljujejo v tunele in nato v notranje globlje (25-34 x 13 x 3,5 mm) kanale. Za pritrditev kapitalskih vezic so bili nad oglišči vrezani krajši zunanji žlebovi (10 mm), ki se nadaljujejo v tunele in notranje žlebove (20 x 5 mm). Za umestitev oprijemne ploščice je bil na zunanjem robu sprednje platnice vrezan utor (27 x 33 mm). Za umestitev zaklepnega pasu pa na stranskem robu spodnje platnice nekoliko krajši utor (29 x 25 mm).

PREVLEKA

Kodeks je v celoti prekrit z galunsko strojenim kozjim usnjem, ki je bilo na desko prilepljeno z dlakavo stranjo. Prevleka v pregibih ni poškodovana, obrabljena je samo ob robovih.

ZAVIHKI

Zavihki so ob zunanjih robovih plitvi (10-25 mm), ob glavi in peti pa srednje globoki (30-42 mm). Odrezani so razmeroma ravno, v vogalih se ne stikajo.

HRBET, RAZPIRANJE

Hrbet je raven in prost (prevleka je odstopila), zato je razpiranje plosko do veznika, ZAKLEP

Kodeks se je zapiral na sprednjem stranskem robu. Medenina oprijemne ploščice ni več, ohranila se je le sled, ki kaže, da je bila pritrdjena s tremi železnimi žeblički. Na stranskem robu spodnje platnice se je v utoru pod prevleko ohranil del galunsko strojenega, debelega (2 mm) pasu širine 23 mm. Pritrjen je bil s petimi železnimi žebli.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ENTWICKLUNG DER STRUKTUREN IN MITTELALTERLICHEN BUCHEINBÄNDEN UND KONSERVATORISCHE EINGRIFFE

Der vorliegende Artikel stellt einen Auszug dar aus den einleitenden und abschließenden Kapiteln der Forschungsarbeit "Die Entwicklung der Strukturen in mittelalterlichen Bucheinbänden und konservatorische Eingriffe." Es werden die Ziele, Arbeitsmethoden, das verwendete Archiv- und Bibliotheksmaterial sowie die Richtlinien für die konservatorisch-restauratorischen Eingriffe dargelegt. Darüber hinaus schließt die Forschungsarbeit auch einen Überblick über die historische Entwicklung der Bucheinbände ein, eine detaillierte Analyse einzelner Strukturelemente in den slowenischen mittelalterlichen Bucheinbänden, eine synthetische Darstellung einzelner Strukturen, Binde- und Materialtechniken der erhaltenen mittelalterlichen Bucheinbände, die in slowenischen öffentlichen Archiven und Bibliotheken verwahrt werden, ein Glossar spezifischer Fachtermini, die sich auf den Bucheinband als Segment des Buches beziehen, und einen Katalog aller analysierten Bucheinbände, der einen Überblick über die feststellbaren Angaben vermittelt, ferner Skizzen, Graphitabdrücke und Photographien.

SUMMARY

THE DEVELOPMENT OF THE STRUCTURES IN MEDIEVAL MANUSCRIPT BINDINGS IN CONNECTION WITH CONSERVATION

The following article is an excerpt from the introductory and concluding chapters of research conducted under the above heading. The article presents the aims, method of work, the archival and library materials used and guidelines for the conservation and restoration of manuscripts. The study also includes a historical outline of the development of book bindings, a detailed analysis of the individual structural elements of medieval bindings in Slovenia, a summarised presentation of the individual structures, binding techniques and materials found in the preserved medieval documents which are kept in the Slovene public archives and libraries. Furthermore, it also contains a glossary of the specific technical terms connected with the binding seen as a book segment, as well as a catalogue of all the bindings analysed to date, which includes a list of the findings of the study, sketches, graphite prints and photographs.